

ԱՐՑԱԽՅԱՆ ՇԱՐԺՄԱՆ ՀԱՅԵԼՈՒ ՄԵՋ

Վերակառուցման, դեմոկրատիայի ու հրապարակայնության կարգախոսներն ստեղծեցին այն բարեբեր հողը, որի վրա ծարձակեց ու հասակնեցեց արցախյան շարժումը: Ազգային-ազատագրական այդ պայքարի առաջատար շարժիչ ուժը ողջ հայ ժողովուրդն է, որն անցած տարիակեսվա ընթացքում թրծվեց ու առնակաճացավ, ձեռք բերեց քաղաքական պայքարի մեծ փորձ ու հմտություն: Լարված, պայթուցիկ մթնոլորտում, բառացիորեն օրեցօր փոփոխվող իրադրության մեջ, երբ շարժումը փորձում էին խեղդամահ անել՝ աջից ու ձախից ամխնա հարվածներ տեղադրելով, ժողովուրդը հավատաց միահամուռ կամքի հաղթանակին և շթողեց, որ թոշնի արցախյան զարթոնքի ծաղիկը: Ո՛չ հետադիմական որոշումների ու կարծրացած ավանդույթների հնդտիքը դրոշի պես ծածանողների ճգնող մխոցը, ո՛չ լրատվության կենտրոնական միջոցների ահասարսուռ պիտակները, ո՛չ էլ, մանավանդ, ինքնապահովության բոժոժի մեջ տասնամյակներով բուն դրած քաղքենիական միտումները դուրս-ինչ շխտորեցին նրա ճանապարհը դեպի վերջնական նպատակ: Ստույգ ու հեռատեսությամբ ըմբռնվեց, թերևս, ամենակարևորը՝ գործաշուկան ապրիլը, որը, որքան էլ հուսավատ ու հեղափոխական, յուրաքանչյուր կոնկրետ ժողովրդի համար լոկ առաջընթացի ընդհանրական դրույթներն է մատնանշում, իսկ ինքնորոշման խաչուղիներում տեղակայված քաղում սահմանադրական արգելափակոցների բանալիները գտնելով ու տվյալ հանրության ձեռքին: Իրադրության սթափ գնահատականն էլ հուշեց այլընտրանքի անհնարինությունը՝ հարկավոր է ոչ թե քախել երիցս եղծված սուտ գաղափարների դոները, այլ ազգային արժանապատվության թելադրանքով ի վերջո տեր կանգնել բռնադատված ու մոռացության վիճերում գնդված ճշմարտություններին: Բռնադատված ու պատանձված, քանի որ, որքան էլ թութակի պես կրկնենք, թե անհատը պատմությունն է ի կեր-

տում, բայց հաճախ նա այնպես է քանդում պատմության տունը, որ այլևս հնարավոր չի լինում վերականգնել:

Երկրում ծավալվող համընդհանուր զարթոնքի ալիքը հստակորեն ջրի երես հանեց ազգային ինքնագիտակցության դրսևորման երկու ընդդիմադիր քևեռներ՝ սերտորեն կապված ժողովրդի պատմա-էթնիկական զարգացման մակարդակի հետ: Օճառի պղղպը շալկն էրի մեծ հոշուցնեցին ազգային զարգացման կեղծ տեսությունները: Ոմանց այդ զարթոնքը հանգեցրեց արյան ազգային ինքնագիտակցության, որը, արդարև, ապաշիրոհության անհմատ ու դաժան խոռվության փաստ լինելով՝ անխուսափելիորեն տանում է փակուղի: Մյուսները գորավիզ եղան ազգային ոգու ինքնագիտակցությանը, գաղափար, որը հարյուրամյակներ առաջ են որդեգրել հայերը:

Արցախյան շարժումը, որի գերխնդիրը տարագիր որդուն հարազատ մոր գիրկը վերադարձնելն է, իր հունը հաղթահարեց ծանր ու արյունալի սուսգայիթներով, որը քաղաքական գնահատական չստանալով՝ իր ողբերգական արձագանքներն ունեցավ Ֆերգանայում, Նովի Ռեգենում և այլուր: Միաժամանակ պարզ դարձավ, որ ժողովրդի մարմինը կարելի է սպանել, հոգին՝ երբեք: Ազատագրական պայքարը միշտ էլ ցողվել է նահատակների սուրբ արյամբ, դարձել բարու և չարի, լույսի ու խավարի անհաշտ մեծամարտ:

Ինքնաբերաբար ու ճիշտ ժամանակին ծնունդ առավ շարժման օրինական զավակը՝ «Լարաբաղ» կոմիտեն, որն ի սկզբանե ոչ թե մի խմբակցության պարտադրող գաղափարախոսությունը եղավ, այլ հանրության ձույլ կամքի արտահայտիչը: Ո՛չ լուսանքներն ու պարսավանքները, ո՛չ հալածանքն ու բանտարկությունը, ոչինչ չսասանեցին նրանց համոզմունքները, չխաթարեցին հավատը արդար գործի հաղ-

թանակի նկատմամբ: Ավելին, անցյալ տարվա փետրվարից ծայր առած «Էքստրեմիստական» ցույցերը, միտինգներն ու գործադուլները, որոնք վերջերս հանքափոր գործադուլավորների օրինակով հարկադրված որակվեցին որպես հուսահատ ցասման ճիչ, վկայեցին կոմիտեի ու ժողովրդի միասնական ոգու անքակտելիությունը: Չկար ջրբաժան, չկար տարակարծություն, և դա հիանալի էր:

Անդարձ անցել են կեղծ կուրքերի խնկարկման ժամանակները: Կուսակցության և ժողովրդի պատմության պատվանդաններից շառաչունով գահընկեց են լինում ինքնակոչ սրբերն ու փշովի առաջնորդները: Եվ, փառք աստծո, որ՝ կոմիտեի տղաները չեն հավակնում գրավելու թափուր տեղերը:

Հայոց մեծ երկրաշարժի դժոխային պարուրակները հաղթահարող և Արցախի դատը պաշտպանող մեր ժողովրդի պայքարի փորձը հուշում է դասեր քաղել ոչ հեռու անցյալից: Ցավոք, կորուստներն այնքան անչափելի են, որ հարկավոր է առնվազն ևս 70 տարի՝ մեր տարեգրության վերջին շրջանի ավգյան ախոռները աղբ ու աղտեղությունից մաքրելու համար: Այդ վիթխարի ժամկետը կարելի է կրճատել սուկ այն դեպքում, եթե նոր սերնդին ասվի ողջ ճշմարտությունը: Ազգային սնուսարծության մեզ անհարիր պատվաստը մերժելով, վանելով ազգայնամոլության ուրվականը՝ մենք, պետք է դաստիարակենք ազգային արժանապատվության խոր գագուս: Այս տեսանկյունից արցախյան շարժումը մակերես հանեց աններելի վրիպումներ: Հայոց պատմության մավը փաստորեն հանձնված էր հողմակոծ ծովի տարերքին, երբ մեր հողը, նյութական ու մշակութային արժեքները իրենց հորինվածքներում սեփականող բունհաթովները, ախունդովները, մյուս ավարառուները, ըսպառելով լոկ իրենց հասու միջոցների ողջ զինանոցը, սրբտներում սև ու սպիտակ ոչխար-

ների կողակների գծած քարտեզի կորստյան մորմորը՝ վարձեցին ոռուական հրատարակությունների ծանր հրետանին: Եվ ստի, կեղծիքի, օրը ցերեկով կատարվող թալանի միջից մեզ չի հաջողվում դուրս կորզել մեր տոհմիկ ժառանգությունը, որ էրվում-փոթորկվում է կրակի ճիրաններում: Ինչո՞ւ, որովհետև մեր ձեռքերը մերկ են, իսկ նրանք և՛ բեռնակն են կոտակել, և՛ լուցկի: Դեռ հետն էլ հորդորում են մեր մի հատիկ շագանակի համար չվտանգել հարևանների անհող քարաքոսները: Այո, մենք անպատրաստ էինք, դատապարտված կըրելու անօգուտյան ծանր խաչը, քանի որ տարիներ շարունակ ազգային ծրագիր չենք ունեցել: Մենք կամովին տըրվել էինք համատարած ոռուսացման այլասիրական համաճարակին, որը սաղմնավորում էր ապագային մտածողության ու հոգեբանության բազմագույն հիդրան: Իսկ որտե՞ղ էին թաքնվել ոռուական կրթություն ստացած այդ գերտաղանդները, որոնք այնքան կիրթ են և մանավանդ լեզուներ գիտեն (բացի մայրենի), ինչո՞ւ չլսվեց նրանց ըմբոստ ձայնը նույն այդ կենտրոնական հրատարակությունների էջերից: Չկան, կարծես չեն էլ եղել:

Անշուշտ, ազգային արժանապատվության զգացումը չի շաղկապվում սուկ լեզվի գործոնի հետ: Գուցե թե ընտիր հայերեն են խոսել այն մասնագետները, ովքեր նույնպես թելավճարի հոգեբանությանը խարխուլում էին ժողովրդի կեցության հիմքերը՝ շահագործելով Սևանա լիճը, հանրապետությունում զարկ տալով մեծ քիմիային, կառուցապատելով ոչ երերակայուն տարածքները, փառաբանելով Հայկական ատոմակայանի նըվաճումները... Դեկտեմբերյան աղետից առաջ մենք հոգու այսպիսի մանր ու մեծ քանիքանի ցնցում ենք ապրել... Ուրեմն, խոսքը ոչ միայն լեզվի, այլև ազգային ձևավորված նկա-

րագիր ունենալու մասին է: Այլապես, մեր հոգևոր մշակույթի նկատմամբ այսօր իսկ ձեռնարկվող լեռնախորան արշավանքի պայմաններում մեր վայ-գիտակամությանը ջուր չէինք լցնի ուրիշների ջրաղացին: Ժողովրդական իմաստությունն ասում է՝ բաց գլխին աստված չկա, և կարկուտը խփում է ձեռած տեղը: Բայց գլխարկ կարելու փոխարեն (նյութ՝ որքան ուզես) մեր պատմագիտության այրերից ոմանք շարունակում են պնդել իրենցը: Եթե մենք տեր չենք կանգնում Նոյյան առասպելին, ուրեմն, տարաբախտ Նոյը ծագումով աղբբեջանի է, եթե Հայկական բարձրավանդակում հայերն ու հայոց լեզուն եկվոր են, ուրեմն, Ռուսա անունով ոռու թագավորը ոռուական գերիշխանություն է հաստատել դեռևս Ուրարտուում, եթե մեր մշակույթը լույսայն գիշում ենք մարտնչող վաչկատուն ցեղերին, ուրեմն, իրոք, մեր երկիրը աղվանական է... Իսկ գուցե հայեր ընդհանրապես չեն եղել, և Հայաստան անունն էլ Ադրբեջան-բառի տարրերցումն է: Այսպես կողոպտված թավայի մեջ սեփական յուղով տապակվելով՝ տեսեք, թե ուր հասանք: Այսպես երբեք էլ չենք մշակի ազգային հիմնավոր ծրագիր, և դեռ հայոց հիմնազգային շարժումն էլ կխեղդենք հենց քարուրում: Ազգային հարցը հարուցում և լուծում է ոչ կենսկոմի արտաբերթ պլենումը, ոչ Գերագույն խորհրդի հերթական նստաշրջանը, այն մեկընդմիջտ ու անդառնալիորեն պրթնացրել, շարժման մեջ է դրել ժողովուրդն ինքը: Ըստ էության ժողովուրդն էլ վճռել է հարցն իր համար՝ անկախ այն քանից, թե երբ և ինչպես կվավերացվի պաշտոնական ատյանների կողմից: Եվ օրվա հրամայականը՝ դառնում է միասնության ու սեղմված բոունցք դառնալու կարգախոսը:

Այս առումով արցախյան շարժման նախօրինակը պետք է փնտրել մեր ազգային շարժումների լուսավոր էջերում, բունակալության ստրկական կապանքները խորտակող հերոսների սխրանքի մեջ: Երբ ժողովրդի գոյատևումն ապահովելու «խաղաղ» միջոցներն սպառվեցին, նրանք դիմեցին անձնուրաց քայլի՝ գեներ ձեռքին՝ նահատակվել հանուն ազատության: Սա բնավ զինված պայքարի կոչ չէ, այլ զգո-

նության անաղանգ, քանի որ հնագանդվելու աստվածաշունչյան քարոզը մեզ երբեք բարիք չբերեց: Քանի որ, երբ աղբբեջանցի հետին հովիվն ու նախըրջին մեր աչքի առաջ, հեռահար ծրագրի թելադրանքով բյուրեղասպակու և կահույքի փոխարեն հրազեն էին գնում, մենք մեր կենսագործունեության բոլոր արյունատար երակները անց էինք կացնում հարվի սրտով՝ երբեք չմտածելով, որ ինքներս մեզ ակամա նետում ենք շրջափակման ծողակը:

Արցախյան շարժման հայելու մեջ արտացոլվում է մեր դանդաղ, բայց հաստատուն առաջընթացը: Այս կտրվածքում ազգային դրոշի ու պետականության ընդունումը լոկ խորհրդանիշ չէր, և ոչ էլ գոյապահպանական տեղաշարժերն են զուտ տնտեսական ձեռքբերումներ, մենք աստիճանաբար մշակում ենք ազգային արժանապատիվ կեցվածք: Նոր մտածողության արգասիք են ոչ պաշտոնական կազմակերպություններն ու միավորումները, որոնք խոստանում են արդյունավետ գործունեության լայն հեռանկար: Հանրապետության որոշ շրջաններում տեղի են ունենում իսկական դեմոկրատական ընտրություններ, աշխատավորությունն ինքն է առաջադրում իր տրմտեսական ու քաղաքական առաջնորդներին: Այս ավանդույթը, տակայն, պետք է արմատավորվի խոհեմորեն, առանց հապճեպ որոշումների ու կադրային հախտոն ջարդի: Չըմոռանանք, թե ինչ անշուկելի սխալներ գործեցինք, երբ հեղափոխական կրքով բորնկված՝ ժողովրդական զանգվածները քանդում էին հին աշխարհը՝ նորը կառուցելու իրենց հավատով: Միավելու իրավունք մեզ չի տրված, ամեն նոր սխալ հրում է դեպի... Ուրեմն, ազգային խորհրդարանի առաջիկա ընտրություններում որևէ վրիպում այլևս չի ներվի: Մերձբախյան հանրապետությունների փորձը թելադրում է ժողովրդի ու նրա քաղաքական ղեկավարության միասնական հայացքի բաղձալի հնարավորությունը:

Հայ ժողովրդի նակատագրի այս դրաճատիկ պահին վերակառուցումը պետք է տարվի նորակառուցման հունով, որպես ազգային ոգեղեն ինքնագիտակցության նոր սկիզբ: